

ÇOCUK EDEBİYATINDA GERÇEK EĞİLİMLER VE GELENEKSEL MODELLER

Walter SCHERF

Çeviren :
Dr. Nilüfer TUNCEL

Uluslararası Çocuk Kütüphanesinin yıllık çocuk kitapları sergisi açıldığında, daima şu soruyla karşılaşırız: Piyasadaki eğilimler nelerdir?

Ancak biz, gerçekten çocuk kitapları dünyasında nelerin olup bittiğini anlamak istiyorsak, ne genellemelerden, ne de tek tük gerçeklere dayanılarak yaratılan sansasyondan yardım umabiliriz. Kuşkusuz birçok ülkede kovboy edebiyatı yeniden canlanmış, macera, resimli kitaplara bile girmiştir; ninelerimizin duygusal hikâyeleri kaybolmakta olup, dünün yasaklarını kaldırıp kışkırtmak eğilimi vardır; İskandinav ülkeleriyle Federal Almanya, sert sosyal eleştiriler, hattâ devrimsel tartışmalar devrinden yeni çıkmışlardır. Ancak, aynı zamanda, bütün dünyada şiire de ilgi uyanmağa başlamıştır. Bu ilgi, dünün ders kitabı biçimi şiirlerine değil, fakat Garcia Lorca ve Majakowskij'in, sürrealist mizahçıların veya William Blake'in, Japon Haikus'un, Bert Brecht'in şiirlerine, ekspresyonizm ve sembolizm şiirlerine, kısaca çocuklar için yazılmamış, fakat çocuklarca keşfedilmiş şiirlere karşı uyanmıştır. Bütün bu gerçeklerin ortak yönü nedir? Dünya çapında peri masallarının ve çocuk şiirlerinin şimdiye dek rastlanmamış çoğunlukta bulunması olgusunu nasıl açıklayacağız? Bazen bunun, kapitalizmin akılcıca sürdürdüğü bir işi olduğu söylenir. Halk masalları ve ninni tipi şiirlerin yazar hakkı yoktur. Aslında yazar hakkı istenmeyen pek çok yazı vardır ama kimse bunların metinlerini ilginç bulmaz. Sosyalist ülkelerde de, devlet yayın evleri yığınla geleneksel masallar ve şiirler çıkarmaktadır. Gerçek olan şudur ki, çocuk edebiyatında yumuşaklık yok olmaktadır. Etkili, derine men, cesur ataklar yapılmakta ve bunda, okuyucu, yazar veya editörün hangi ekonomik ya da politik sistemde yaşadığının bir önemi olmamaktadır. Çeşitli ülkelerde bu atılımı yapan resimli kitap Maurice Sendak'ın «Where the Wild Things Are» (New York: Harper 1963) adlı eseridir. Bu kitap, başlangıçta sert ve haksız eleştirilere uğramıştır. Fakat aynı sırada eleştirmenler Tomi Ungerer'ce başlatı-

lan (Sihirbazın Çırağı - ilk Almanca edisyonu Diogenes, Zürih, 1971) dehşet hikâyelerini onayladılar. Üstelik çeşitli araştırmalar, birçok peri masalları motifleri ile, çocukluk anılarının modern yetişkin edebiyatında kilit noktası olduklarını göstermiştir. Özellikle Romen şair Paul Celan veya Alman Hans Magnus Enzensberger kuşaklarında durum budur.

Sanayileşmenin rasyonelliğini dengeleme girişimi

1971 de, konferanslar vermek üzere dolaştığım Birleşik Amerika'da, çocuk edebiyatı ile ciddi olarak ilgili kişilerin inanılmaz çokluğu ve çocuk - gençlik edebiyatı tartışmalarına halkın duyduğu derin ilgi karşısında çok şaşırılmıştım. Bir anda kendimi siyah Amerikalının edebiyatı, çete raporları, fakirlik, kadın hakları, hastalıklar, zekâ geriliği, gençlik edebiyatında ölüm, baba - oğul çatışmaları, yalnızlık, seks, sorunlardan uzaklaştıran kaçış edebiyatı, Meksika, Porto Riko, Küba'lı göçmenlerin Amerikan toplumuna karışma ya da ayrılma sorunları, çevre kirlenmesi ve çocuklarımızın yaşayacağı dünyanın bozulması gibi sorunlar içinde buldum. Aynı iştiyakla, gençlerin düzenlediği seminerlerde tanınmış yazarlar gençler için yapılan yayınların her sözcüğünü eleştiriyorlardı. Masal anlatma, dans, irticalen müzik, yabancı folklorun incelenmesi, ve uygulanması, yaratıcı yazı (Haikus⁽¹⁾ un Japon biçimi gibi) kurslarına devam ettim.

Çocuk edebiyatında gerçekten neler olmaktadır? Sözlü geleneğe dayanan gerçek masal anlatımına, şiir ya da şarkı söylemeye dünya çapında gösterilen ilgiyi düşünürsek, belki de şimdiye kadar görmediğimiz esaslı bir neden olması gerektiği sonucuna varırız. O halde, bugünkü olguyu daha iyi anlamak için yeni bir anahtar aramalıyız. Aynı zamanda İsveç gibi bazı ülkelerde de, peri masalları ve diğer tür sözlü geleneğe karşı kuvvetli bir antipati ve propoganda sürdüğünü unutmamalıyız. Otuz yıl önce de, Federal Almanya'daki İngiliz eğitimcileri, nasyonal sosyalistlerin cürümlerinin sorumlularından birinin Grimm Kardeşler'in zalim peri masallarının olduğuna ta-nıklık etmişlerdi.

Ara sıra, kötümser görüşlü kültür düşünürleri, halk masalları, halk şiiri veya tekerleme edebiyatına giderek artan bu ilginin, sanayileşmenin rasyonelliğini ve üretim ile tüketimin otomasyonun toplum üzerinde yarattığı baskıyı dengelemek üzere yapılmış bir girişim

1 Haiku yazımı, savaş sonrası gençlik hareketlerinin Alman gruplarında ilk defa popüler oldu. Bak: Unser Schiff. Göttingen 1948, no. 2, s. 21; no. 4, s. 47 - W. Scherf: Das Spiel der drei Striche. Das Grosse Lagerbuch'un içinde. (Recklinghausen: Paulus Verlag 1966, s. 111-115.)

olarak nitelermekteler. Elbette yanılmıyorlar. Fakat müphem fikirler yürütmekten kaçınmak için, hikâye anlatmanın ilk devirlerine dönmek ve dinleyicilerin beklentisi ile anlatanın verdiklerini —yani arz ve talebi— incelemeliyiz.

Değişik fonksiyonlar araştırılmadı

İşleri zorlaştıran, çeşitli türdeki halk masalları için açık terimlerin, anlaşılır tanımların, doğru ünvanların bulunmayışıdır. Nedeni de, şimdiye dek, halk masallarının değişik fonksiyonları olduğunu hiç araştırmamamızdır. Bir sihir masalının fonksiyonu bir şakadan farklıdır; bir şaka da, şeytani güçlerle karşılaşmayı anlatan bir rapordan farklıdır. Elbette burada, bir fonksiyon sistemi geliştiremeyiz. Alan çok geniş olduğu gibi, birbirine bağlı konular, iki veya daha fazla fonksiyonları olan masallar vardır. Fakat üç değişik model kurabiliriz.

Masal dinleyicilerindeki bekleme havasını bir düşünün. Kendi davranış modellerinin dramatik biçimde karikatürize olmasını beklemekte olabilirler. Örneğin: Atamadıkları kusurlardan hırs, oburluk, kıskançlık, cinsel bozukluk idi. İyi bir anlatıcı, bu bilinçsiz isteği cevaplandırarak sayıda hikâyelere sahiptir. Anlatıcı, insanlardaki kokuşmayı ortaya çıkarır ve insanın ne derece gülünç hareket ettiğini gösterir. Kişisel izdüşümlere hedef olacak ana karakteri belirtir. Dinleyicilerin böyle bir fırsatı beklediğini bilmektedir. Onlar, kendi kötü davranış biçimlerini bu karakterde izdüşümlerler. Bu karakter, kendilerini ortaya çıkarır, gülme ya da idrak hedefi haline sokar. Sahnedeki bir kukla oyunudur - ama sadece kukla için oynanmaktadır. Herkes konuyla ilgilidir; bu bir tedavi işlemidir.

Elbette, izdüşüm işlemlerinin çoğu, yaşamları sıkı kurallara bağlı olarak geçen yetişkinler için hazırlanmış oyunlardır. Onun için, kendi acınacak durumlarını seyrederken, çocukların da orada bulunması yetişkinleri rahatsız eder. Yetişkinler arasında orjinal hikâye anlatmalarının olduğunu bildiren çokça rapor vardır. Yetişkinler çocukları uzaklaştırmağa çalışırlar, ama çocuklar arka kapıyı bulamasalar zaten çocuk olmazlardı. Her çocuk yetişkin olabilmek için büyük bir çaba sarfetmektedir. Bu onun en önemli işidir. İşte burada, yetişkinlerin gizli isteklerini, saklı duygularını, düşünce ve eylemlerini anlamak üzere eşsiz bir olanak doğmaktadır. Çocuklar için duvarların bile kulağı vardır. Eğer kendilerine doğrunun söylenmediğinin farkına varırlarsa, gerçeği bulabilmek için iki kat çaba sarfederler.

Doğrulanmış kanı: Kötü güçler insanı altetmektedirler

Masal anlatıcımıza geri dönelim. Belki anlatıcı, kendi başına gelen bir olayı anlatarak devam edecektir. Havayı değiştirir, başka bir fonksiyona geçer. Orta Almanya'nın ıssız, dağlık bir alanı olan Rhön'de, kaşıkçılar arasında geçirdiğim bazı geceleri anımsıyorum. Savaştan bir-iki yıl sonraydı. Herkes kendi başının çaresine bakıyordu. Bu ıssız vadilerde yaşayanlar için, yöneticilerin pek de aldirmadıkları, ormanlardaki nadir ve değerli tahtayı çalmak bir eğlence haline gelmişti. (Gerçekte daha önce yaptıklarını daha zor koşullarda yapmağa devam ediyorlardı.) Onların inanç ve tecrübelerini alaya almadığımı anladıkları zaman bana açıldılar. Çok ciddi bir biçimde, ıssız korularda, dörtyollarda, perili evlerde karşılaştıkları şeytani güçlerden bahsettiler. Günlük hayatımızın dışındaki dünyada —ki bu dünyada şeytani güçler insandan daha kuvvetlidir— maruz kaldıkları karşılaşmaları anlattılar. 1970 kışında tatilimi Bavyera Ormanlarında geçirdim. Bir düğüne çağrılmıştım. O bölgenin insanları, uzun yıllardan beri 40 mil uzaklıktaki otomobil fabrikasında veya karayolları yapımında çalışmağa gitmekte. Orada onlar, Güney Avrupa'dan gelmiş diğer işçilerden farksızdır. Hafta sonlarında evlerine dönerler. Küçük çiftliklerine karıları bakar. Tatilleri sırasında evlerini genişletmeğe ve böylece seyahat eden ailelere oda kiralamağa gayret ederler. Mantıklı insanlar olup hesaplarını bilirler. Fakat işte bu aynı insanlar, gecenin geç saatlerinde düğün eğlenceleri son bulurken, bana şeytan dünyasındaki tecrübelerinden bahsettiler. Hayalet araba ile dört hayalet atının aniden nasıl önlerinden geçtiğini anlattılar. Kendi atlarının, birdenbire ufak bir tepeyi bile aşamaz olduğunu; birisinin gizlice arabaya bindiğini anladıklarını, nefesini enselerinde hissettiklerini, arabadan atladığı zaman da atların ter ve köpük içinde kaldığını söylediler. Ya da ocağın üzerindeki kurutma direğine kargalar gibi tünemiş, yaşlı bir kadının ölümünü bekleyen cadıların inini nasıl bulduklarından bahsettiler. Bunları bir nefeste, yıkılmış bir tarzda anlattılar. Açıkça, doğa üstü varlıkların köşebaşında onları dinlediklerinden ve bahsedilmemesi gereken şeyleri konuştukları için mimlenmelerinden korkuyorlardı.

İşte göstermek istediğim de budur. Bazen masal anlatıcı, şeytanla karşılaşmayı anlatan bu tür raporları dinlemek ve insanın kötü güçlere yenik düştüğü inancını doğrulamak isteyen kişilerle çevrelenmiştir. Bu sorunların çocuk edebiyatında da gözükmediğini söylemek yanılmaktır. Gözükmemektedir. Öbür dünyadakilerle karşılaşmalardan bahseden kitap sayısı şaşırtıcı bir biçimde çoğalmaktadır. Aydınlanma devrinden sonra bu konunun unutulduğu doğrudur. Çocuk

edebiyatının sözlü gelenekten devraldığı cadı hikâyeleri, zebaniler, büyücüler, şeytan vb. mükemmel bir şekilde evcilleştirilmişti. Yazarlar hikâyelerini mizah ve alayla anlatıyorlardı. Hikâyelerini, okuyucuyla kişisel yaklaşım olmaksızın yazıyorlardı. Oscar Wilde «The Canterville Ghost»⁽²⁾ adlı eserinde eski İngiliz hayalet hikâyelerini kusursuz bir biçimde yermektedir. Hele Mark Twain'in Walter Scott'u eleştirisi fevkalâdedir. Fakat aynı Mark Twain, öte yanda, batıl inançlar üzerine geniş bir bilgiye sahipti. Ancak zaman değişmiştir. Modern yazarlar büyük bir ciddiyetle başlarından geçen bu tür karşılaşmaları yazmaktalar. «Satanic Mill»⁽³⁾ adlı kitabı ile Otfried Preussler'de tek değildir. Aslında kendisi, kitabını yazmak için birkaç defa girişimde bulunmuştur. Kitap yayınlanmadan on yıl önce ilk bölümünü bana okumuştur. Ondan sonra yazmayı bıraktı. Tanıtılmaya çalıştığı dünyadaki varlıkların kendisine musallat olduğu duygusuna kapılmış ve birkaç kez o kadar kötü talihle karşılaşmıştı ki, yazmaya devam etmeye cesaret bulamadı. William Mayne⁽⁴⁾ veya Alan Garner⁽⁵⁾'in başarısını, modern Amerikan çocuk kitaplarındaki giderek artan gizli şeytana tapmaları nasıl açıklayabiliriz? Örneğin: Zilpha Snyder, Dale Carson ve Florence Engel Randall'ın kitapları gibi.⁽⁶⁾ Belki de kötü güçlere dair bir hikâyenin en zayıf bir adaptasyonu dahi, muhayyileyi harekete geçirmekte ve okuyucuyu bilinmeyen, karanlık tarafla karşı karşıya bırakmaktadır. Tolkien, cücelerin sevimli yeri olan Rivendale'i, gerçekten bilinmeyen, tehlikeli ve kötü olandan önceki son durak olarak tanımladı: Güzellikten uzak, son evcık. Büyük bir başarı ile felâkete hazırladığımız bu dünyanın geleceğini düşünürken duygularımız nelerdir? Dünya, çocuklarımız için oturulamıyacak duruma gelince, insanoglunun yenedemediği güçlerle karşılaşacaklardır

2 Oscar Wilde: The Canterville ghost. İlk kısmı: The Court and Society Review. Vol. 4, no. 138 February 1887, s. 183-186. 2, 3 ve 4.kısımları: aynı derginin vol. 4, no. 139, 2 Mart 1887, s. 207-211. Dört kısım da Lord Arthur Savile'nin cürüm ve diğer hikâyeleri arasında tekrar basıldı. (London: Osgood, Mc Ilvaine 1891, s. 89-152.)

3 Otfried Preussler: Krabat. Würzburg: Arena Verlag, 1971.

4 William Mayne: The grass rope. London: Oxford University Press, 1957. - W. Mayne: Over the hills and far away. London: Hamilton, 1968.

5 Alan Garner: Elider. London: Collins, 1965.

6 Zilpha Keatly Snyder: The Egypt game. New York: Atheneum 1967. - Z. K. Snyder: The headless Cupid. New York: Atheneum 1971. - 1972. Z. K. Snyder: The witches of Worm. New York: Atheneum, 1972. - Dale Carlson: The mountain of truth. New York: Atheneum, 1972. - Florence Engel Randall: The almost year. New York: Atheneum, 1972.

Kendi yeteneklerimizi aşan güçlerle ne kadar çevrili olduğumuzu tam anlamı ile duyma tecrübesi, birbirine hikâye anlatmanın temel kategorilerinden sadece bir tanesidir. Bu sadece bir dalga uzunluğudur. Eski geleneksel hikâyeleri kapsadığı gibi, çocuklar için yazılmış modern hikâyeleri de içerir. Böylece, «Dağların ötesinde, uzaklarda» diyen William Mayne'i ya da Leon Garfield'in «Smith»⁽⁷⁾'indeki Charles Dickens'i andırır yarı - karanlık, sıkıntılı havayı anlıyabiliriz. Bunlar, insanlığın eski beklentilerinin, tehdit altında bulunan modern dünyamızda yeni bir önem kazanmasından ibarettir.

Diğer dalga uzunluklarının fonksiyonları

Kendi kusurlarının esiri olmuş kişilerin davranışlarını yaşamak, ikinci bir masal anlatma kategorisi oluşturmaktadır. Bize gerekli olan bu kategori, belki de insanlığın başlangıcından beri varolagelmıştır. Gerekli sosyal modelleri gösteren örnek hikâyeler ise üçüncü kategoridir: Örnekli hikâyeler, fabletler gibi. Bunlar, modern çocuk edebiyatında hâkim bir rol oynamakla birlikte, şimdilik bu konuyu ele almıyacağız. Dördüncü dalga uzunluğunu, peri masalı, tam anlamıyla sihir masalı, yani «Maerchen» oluşturmaktadır. Bunların fonksiyonu, sözlü geleneğin diğer üç türünün fonksiyonlarından tamamen farklıdır. Her halde, şeytana ait hikâyeler, şaka, fabl ve «maerchen» psikolojik gereksinmelerdir. Sanayileşmiş toplumumuzda sözlü geleneğin yokolmaması, gereksiz bir şey gibi atılamamasının gerekçesi basit ve açıktır: İnsan tabiatı gereksinme duymaktadır. Kişinin ruhsal gelişimi onlar olmaksızın başarılamaz. İnsanlığın farklı sosyal sistemlerden geçmiş olması birşeyi değiştirmez. İnsan tabiatı, sosyal hayatın değişen gereksinmelerine adapte olabilmiş, ancak temel çatışmalarını değiştirememiştir.

Sihir masalları: Aile çatışmaları ve kurtuluş

Çocuklar sihir masalı dinlemeğe neden bu kadar heveslidirler?⁽⁸⁾ Giriş cümlesini duymasınlar: «Evvvel zaman içinde» —dikkatleri derhal toplanır. Arkadan bir Danimarka, Rus veya Fransız masalının gelmesi onları hiç ilgilendirmez. Bu nedendir? Eğer bütün edebi adaptasyonları (ki onlar yazarın kısmen hatırladığı peri masalı anı-

7 Leon Garfield: Smith. London: Longmans young books, 1967.

8 Sihir masallarının edebi yapıları üzerine en iyi analiz İsviçreli Max Lüthi tarafından «Das europäische Volksmärchen» adlı (Bern, München: Francke, 1976.) yapıtında yapılmıştır. Şunlara da bakınız: D. W. Harding: Psychological processes in the reading of fiction. British Journal of Aesthetics. 2. 1962. s. 133-147. W. H. Auden: The quest hero. Texas Quarterly. Vol. 4. 1961. no. 4, s. 81-92.

larına dayanmakta, ancak gerçekte onun kişisel ruhsal amacına hizmet etmektedir.) bir yana bırakırsak, ve eğer sadece sözlü geleneğe, yani tam anlamıyla sihir masallarına bağlı kalırsak, o zaman şunları söyleyebiliriz :

Dinleyici bir takım motiflerle yalnızlığa itilmiş, bütün aile bağları kesilmiş kahramanla yakından ilgilenmektedir. Zayıf güven yıkılmış, kahraman maceraya itilmiştir. Kahramanın yardımcıları eski ailesinden değildir, fakat bir süre önce ölmüş olan gerçek annenin de tekrar sahneye çıktığı olmaktadır. Kahraman yola düşer. Kendisine acımasızca işkenceler yapılır, karanlık bir biçime, belki bir vahşi hayvana dönüştürülür. İşte bu tamamen, eski beden - ruh birliğinden uzaklaştırılmış bir kişinin, artık gölgede kalan yanılla yaşamak zorunda olan kişinin, ruh durumunu yansıtmaktadır. Kahraman, bilinmeyen doğru sürüklenerek, cadılara, devlere, türlü kötü varlıklara, Rus masallarında Och büyücüsüne, Sırbistanlı Krabat Usta'ya, demir adama veya Grimm Kardeşlerin Rampunzel'deki cadısına teslim edilir.

Baba, en küçük kızına sonuncu armağanını vermek üzere yola düşer.

Unutmayalım ki, bütün bu olanlar, uzak bir yerdeki veya uzak bir sahnedeki kahramana değil, dinleyicinin kendisine olagelmektedir. Çünkü dinleyici, daha ilk sözlerle kendini kahramanın çatışmalarında izdüşümlenmiştir. «Evvel zaman içinde, bir tüccarın üç kızı vardı» sözlerini işittimimde, büyülenen, eleştirici uzaklığını ve düşünceyi terkeden dinleyici, yani ben olmuştum. Ve çok uzun sürecek bir yolculuğa çıkarak, beni yalnız başıma bırakmak zorunda olan da benim babamdır. Dönüşünde ne armağan getireceğini soran da babam olmaktadır. Gerçeği söylemek gerekirse, bu sonuncu armağandır, bir vedadır, çünkü ayrılış kaçınılmazdır. En büyük kız altın bir elbise ister. Ondan zaten başka türlü bir hareket beklenmez. İkinci kız da daha iyi bir dilekte bulunmaz. Fakat üçüncü kız olarak ben, benim gelecek yaşamım için gerekli olanı dilerim. Babama, benim dış dünyayla olan ilişkilerime köprü olmasını, ve büyülenmiş olarak öbür kişiliğine bürünmüş olan eşimle karşılaşmasını isterim. Beni seven ve benim tarafından sevilen babamdan beni serbest bırakmasını dilerim. Kızkardeşimle ilişkilerimi keserim. Ben, pratik, kullanışlı veya adet olanı değil, anlamsız şeyleri isterim— ve babam, bir seri deneme ve kendimi aramalara, hata yapma ve olgunlaşmaya olanak sağlanması gerektiğini anlar. Damatla ilk karşılaşma, mutluluğa ermenin kısa başlangıcıdır. Aşıklar tekrar ayrılacak ve uzun, üzücü ve tehlikeli bir arayış benim görevim olacak. Fakat sonuçta, ta yüreğimden bu aramanın boşuna olmayacağını bilmekteyim. Bü-

tün sihir masallarımız, inanılmayacak derecede güven ve tatmin duygusu vermektedir.

Kopma çatışmaları

Bu tecrübeler, tek tek, mesut çocukluk günleri denen yıllarda, bir çocuğun binlerce defa yaşadığı tecrübelerdir: Eski güvenlik unsurları terkedilmelidir. Kız veya erkek, bilinmeyen ve tamamen yabancı bir dünyaya girmelidir. Bilmeceli tehlikeler aşılmalıdır. Onlar zalim ve kötü ruhlu yetişkinlere teslim edileceklerdir. Hatta annelerinin bile biri iyi, diğeri kötü olmak üzere iki yüzü olduğunu görecektir. Her anna, çocuğunun kendi ayakları üzerinde durabilmesini sağlamalıdır. Esasında, anne, yavrularını uzaklaştıran kediden veya civcivlerini yuvadan kovan ördekten farklı hareket edemez. Fakat her anne, yapması gereken tarzda hareket edemez. Birçok anne, çocuklarını gereğinden çok korumaya çalışır, böylece onlara serbest hareket etme olanağı bırakmazlar. Bazıları da çocuklarını, kendi aşılammış çatışmalarının bir izdüşümü olarak görürler. Çocuklar, annelerinin bu kusur ve zaafalarını örtterek baskıyı aşırı bir sevgi ile yenmeğe çalışırlar. Fakat bu çatışmalar, kabul edeceğimizden de ağır olup, çoğu kez çocukluk çağını aşırı yüklemektedir. Doğal ve sevgi dolu koşullar içinde büyüyen çocuklar bile, zaman zaman ana-babalarının gerçekten kendi ana-babaları olup olmadığı konusunda kuşkuya düşmektedirler; yollara düzülüp gerçek ana-babalarını ve kaybolmuş basit yuvalarını bulmaları gerektiği inancına kapılmaktadır. Bu derin istek, birçok çocuk kitabına konu teşkil etmiş olup, pek çok çocuğun en sevdiği eserler arasına girmiştir. Henri Malot'un hiç eskimiyen «Sans famille»⁹⁾ sini, çağcıl, inandırıcı örneklerden de Olle Mattson'un «The brigg three lilies»; Astrid Lindgren'in «Mio, my Mio»; Isaac Bashevis Singer'in «Zlateh the goat» adlı eserlerini hatırlamak yeterli olur.

En önemli klâsik örnek Carlo Collodi'nin «Pinokyo»sudur. Çocukluğunda, bu eseri okuyanlardan acaba kim Pinokyo'ya iki haydut tarafından acımasızca işkence yapılmasının ve ıssız evinin kapısında boş yere beklemesinin yarattığı dehşeti ömrü boyunca unutulmuş-tur? Sonunda, turkuvaz mavisini saçlarıyla peri gözükür. Ölümün insan üstü acıları, periyi pencereye getirtmiştir. Ancak o da sadece bir hayalettir, çünkü kendisi de uzun bir süre önce ölmüştür. Pinokyo

9 Henry Malot: Sans famille. Paris: Dentu, 1878. - Olle Mattson: Briggen Tre Liljor. Stockholm: Bonnier, 1955. - Astrid Lindgren: Mio, my mio. Stockholm: Rabén and Sjögren, 1954. - Isaac Bashevis Singer: Zlateh the goat. New York: Harper, 1966.

boş yere annesini çağırır. Aslında yazar, hikâyesini burada, büyük bir ümitsizlik içinde bitirmeyi kararlaştırmıştı. Tilki ile kedi zavallı Pinokyo'yu yakalıyarak büyük meşe ağacına asıyorlardı. Fakat Collodi'nin 1883'deki genç okurları, böyle bir sonuca dayanamadılar. Binlerce çocuk «Il giornale dei bambini»nin editörüne yazdılar; sonunda yazar, zavallı Pinokyo'yu kurtarmaya razı oldu ve onu yeni bir dizi maceraya ve ruhsal gelişime gönderdi. Bu, önce kendisinin geçmesi gereken bir tedavi işlemiydi.⁽¹⁰⁾

Birçok kez oynanan bir oyun

Tekrar «Maerchen»lere ve onların giriş motiflerine dönelim. Bunlarla, çocuklar «bir şeyi yaşama» oyununu ve gerçek yaşamın isteklerini oynamak zorundalar. Karanlık bilinmeyenden yükselen, evre evre ilerleyen uzun bir dizi macera onları beklemektedir. Gerçekten, tehlikeye atıldıkları her defada, yok olabileceklerini duyarak nefesleri kesilmektedir. At sırtında, yüz sivri sırığın çevrelediği şatodaki bilmece prensesine gitmektedirler. Sırıkların 99'unda, kendilerinden önceki adayların kesik başları onlara bakmaktadır. Onlar, prensesin bilmecelerine cevap verememişlerdir. 100. sıruk ise boş olarak hepsinin üstünde durmaktadır. Fakat sizi saran bütün korkuya rağmen içinizden inanmakta ve bilmektesiniz ki, siz hiç bir zaman yok olmayacaksınız. Hattâ başınıza elliyemiyebileceklerdir bile.⁽¹¹⁾

Bu bir çeşit oyundur. Bu oyunu birçok kez oynamaya, bu dehşeti tekrar tekrar yaşamağa mecburuz. Böylece, ne olursa olsun, tehlikeleri aşabileceğimizden emin duruma gelebilir, altın geçmişin güvenini bulabiliriz. (İsviçre peri masalı uzmanı olan ve sihir dünyası ile sözlü gelenek hakkında geniş bilgisi bulunan Max Lüthi'nin dediği gibi.)⁽¹²⁾

Benim «Aile çatışmaları ve peri masallarındaki kurtuluş» (Family conflicts and emancipation in fair tales) adlı yayımında, çocukların grup oyunlarından bazı örnekleri, sihir masallarındaki aktif dinle-

10 Carlo Collodi: (asıl adı. Carlo Lorenzini) Le avventure di Pinocchio. Firenze: Paggi, 1883. Collodi'nin hikâyesi ilk defa Giornale dei bambini, 7.7.1881 de çıktı ve January 1883 sayısında bitti. Orjinal adı: «Storia di un burattino» idi.

11 Bu, Jacob ve Wilhelm Grimm'in Das Meerhaeschen (KHM no. 191) adlı masalının girişidir. Joseph Haltrich adlı Transilvanya'lı koleksiyoncudan alınmıştır. Uluslararası sınıflandırması: AT 329. «Hiding from the devil»dir.

12 8 no.lu nota bakınız.

meyle bağdaştırarak verdim.⁽¹³⁾ Masal dinleme sessiz bir izdüşüm dramıdır. Her dinleyici kendi kendisiyle meşguldür. Bu oyunu oynamak ise, hayat ve hareket dolu, gürültülü bir grup tecrübesidir. Birincisi; anlatıcı mevcudiyetiyle (çoğu kez anne, dede veya nine) iyi bir sonun yaşıyan garantisi olduğundan kolayca başarılır. İkincisi ise, arkadaşlar bulunduğundan başarılır. Bu çılginca bir tecrübedir. Sanki çocuklar, büyük bir baskının etkisi sonucunda hareket eder lermiş gibi gözükürler. Cizli endişelerini ortaya çıkarmak zorundadırlar. Onları en içten biçimde oynamalı ve kurtulmalıdırlar. Sa-vaşlarını izdüşümleyecek bir kötü ruha gereksinmeleri vardır. Kızdıkları bu kötü güç, onları kovalayacak, hattâ içlerinden birini yakalıyacaktır ki bu çocuk o zaman derhal kötü ruh haline dönüşecektir.

Anne ile çatışma çocukluğu gölgelemektedir.

Sihir masallarının temalarına bakarsak, sadece aile çatışmalarını içerdiklerini, kahramanın kurtuluşunun da aile içindeki özel çatışma durumuyla başlatıldığını görürüz. Bir örnek verecek olursak, ana - kız arasındaki çatışma çocukluğun en önemli bir sorunudur. Bu diğerlerini gölgede bırakmaktadır. İyi ve sevilen anne ölmekte, kötü ve korkunç anne yerini alarak evi cehenneme çevirmektedir. Sözlü gelenek, bir cadı veya üyey anneden bahsetmektedir, ama dinleyici için bunun önemi yoktur. Dinleyici, kendi öz annesinden gördüğü ve katlandığı bütün acı darbeleri bu figüre izdüşümler, nefret, kıskançlık ve zulüm yaşar, bu korkunç deneylerden sağ çıkacağı güvencesi Charles Perrault'un «Cinderella» sındaki gibi, mezarının üstündeki ağaçta izah edilmez bir biçimde yaşıyan ölmüş, iyi kalpli annesi tarafından verilmektedir.⁽¹⁴⁾ Zavallı kızına altın elbiseleri veren odur. İşkenceye uğramış «Peau d'asne» (eşek derisi)'ne yardım eden, açıktan ölecek kızına ormanda sakladığı inek sütü veren de annesidir. Eger Charles Vildrac'ın Fransızca hikâyesi «Amadou the kid»i düşünürsek, bu motifin, realist diye tanımlanan çocuk kitaplarında da raslantı sonucu yer almadığını anlarız. Amadou'nun küçük kız tarafından kasabın yanından kurtarıldıktan sonra bulduğu ilk sığınak, Flora ananın ineklerinin ahırıdır.⁽¹⁵⁾

13 Walter Scherf: Family conflicts and emancipation in fairy tales. (Children literature, the great excluded. Storrs, Conn. Vol. 3, 1974. s. 77-93 tedir.)

14 Maro Soriano: Les contes de Perrault. Paris: Gallimard, 1968. - Anna Brigitta Rooth: The Cinderella cycle. Lund: Gleerup, 1951'e bakınız.

15 Charles Vildrac: Amadou le bouquillon. Paris: Bourrelie, 1949.

Sihir masallarının beşinci grubu, ana - kız çatışmasını ele alır. Ocaktaki sıcak küllere ağıyarak sığınan Cinderella, ya da evinden kovularak Frau Holle kuyusuna atılan iyi kız tek değildir.⁽¹⁶⁾ Sihirli kaçışın sayısız edisyonları, çoğunlukla önce cadının evindeki işkence ve sefil hayatla başlar ve kız cesaretini toplayıp, sihir bilgisini kullanıp, diğer mahkûmla —ki sonradan kocası olacaktır— kaçana dek sürer. Genç adam tehlikeli fakat başarılı kaçıştan sonra kızı unuttur. Masalın ikinci kısmında kızın, o korkunç eza günlerindeki arkadaşını cesurca araması anlatılmaktadır.⁽¹⁷⁾

Gençler için yazılmış en realist modern romanlarda bile, sık sık yazarın, kızına aldırmayan annesini acı bir biçimde suçlaması görülmektedir. Yer ve zaman modern, konu sanayileşmiş toplumumuzda kadının kurtuluşudur; fakat 15 - 17 yaşlarında olan ana karakter, (ki gerisinde genç yazarı bulunmaktadır) annesine, bencil meslek düşüncesinden ve gerekli kişisel ilişkileri ihmalinden ötürü çatar. Bugünlerde sayısı oldukça artmış olan bu grubun romanlarında bile benzer peri masalı motifleri bulmak mümkündür.⁽¹⁸⁾

Dayanılmaz baba etkisi

Sayırsız «Maerchen» horlanan küçük oğulun durumuyla başlar. Baba büyük oğullarıyla iftihar etmektedir. Onların yaptıkları eleştirilmez. Onlar, toplumun önde gelenleridir, çatışmaları yoktur ve küçük kardeşlerine —ki toplumun dışına itilmiştir— aldırmazlar. (Her birimiz, özellikle bu sihir masallarını dinleyen herkes de kendini toplum dışı hisseder.)

Fakat bir gün beklenmeyen bir şey olur ve düzenli dünyayı altüst eder. Her gece birisi, babamın meyva bahçesinden altın elmaları aşmaktadır.⁽¹⁹⁾ Neler olacağı tahmin edilebilir. Baba en büyük oğ-

16 Warren E. Roberts: The tale of the kind and the unkind girls. Berlin: de Gruyter, 1958.

17 AT 313 tipindeki kompleks son derece zengindir. Cadı veya zebanilerin istedikleri insanüstü işlerin uzun dizisi, şeytani güçlerin elinde zavallı bir durumda kalmanın bütün sıkıntısını göstermektedir.

18 Bakınız: Gerda Neumann: Das Portraet der Frau in der zeitgenössischen Jugendliteratur. München: Verlag Dokumentation, 1977.

19 Tahripkâr şeytana karşı nöbet motifinin uluslararası sınıflandırma numarası H 1471 dir. Ekseriya bu motif altın kuşun aranması masalının (AT 550) veya ölmekte olan babaları için hayat suyunu aramağa çıkmış üç oğulun masalının (AT 551), bazan da cam tepede oturan prensesin masalının girişinde kullanılır. (AT 530)

luna, gece nöbet tutmasını söyler. Fakat oğlan uyuya kaldığından, ertesi gün bahçe yine yağmalanmış olarak bulunur. Baba ikinci oğlundan nöbet tutmasını istediğinde, biz dinleyiciler olarak bu tembel ve kendini beğenmiş çocuğu göndermenin yararı olmayacağını bilmekteyiz. Ertesi gün, bu açıkça belli olur: Babanın güvenebileceğini sandığı ikinci oğul da, uykucu ve işe yaramaz çıkmıştır. Şimdi sıra sonuncu olan horlanmış bizdedir. Rus şair Peter Pavlovic **Ersov**, kanbur bir ata⁽²⁰⁾ ait şiir şeklindeki hikâyesinde «Ama en küçüğü budala olduğundan, babasına üzüntü veriyordu» der.

Elbette iyi bir anlatıcı, son engele de, dikkat eder. Bu kritik durumda bile baba, küçük oğlunun nöbeti almak için istediği izini reddetmeğe çalışır: «Git yatağına oğul, senin gibi bir mankafayı bahçeye göndermenin ne yararı olur ki» der.

Eger basit içeriğinin gerisinde gerçekten birşey olmasaydı, 30-40 kez duyduğumuz ve ezbere bildiğimiz bir masalı dinleyebilirmiydik? Bu masallar, güzel üniformalar içindeki tiyatro yer göstericileri gibidir. Büyük salonun kapısını açarlar, büyük perdeyi kaldırırılar ve biz, kendi oyunumuza, hayatımızın dramına gireriz.

Baba - oğul çatışması sihir masallarının en çok bulunanıdır. % 50 sini oluştururlar. Baba hastadır ve oğullarını hayat suyunu bulmağa gönderir. Birinciye çok para verir —fakat oğlan ilk rastladığı handa görevini unuttur. Kısa bir süre sonra, ikinci oğul da, yeni donatımla ona ulaşır. Sadece üçüncü oğul, bu eğlenceli hana uğramaz— oysa babasından bütün aldığı, un ve suyla yoğrulup, külde pişirilmiş sade bir kekten başka birşey değildir. Ya da ihtiyar yabancıya iyi davranan ve karşılığında sihirli incirleri alabilen de, yine küçük oğuldur. Fakat, baba, kralın kızının hasta olduğunu ve sihirli meyveye gerek olduğunu duyunca, incirin gerçek sahibini değil, en büyük oğlunu gönderir.

Realist diye tanımlanan gençlik romanlarımızdan çoğu, aynı şeyi takibeder. Buna şaşmamak gerekir, çünkü okur, çatışma dramı istemektedir. Saymaya Elizabeth Coatsworth'un «The last fort»u ile başlayıp, Doğu Almanya'dan Benno Pludra'nın «The magic shell» veya İngiliz yazar Reginald Maddock'un «The pit»i, Danimarkalı yazar Cecil Bodker'in «Silas and the black mare»i, ya da Maria Rodman'in «Shadow of a bull»u ile devam edebiliriz. Bütün bunlarda

20 Pêtr Pavlovic Ersov (1815-1869). Sibirya sürgünü sırasında «Konek Gorbunok» adlı şiirini yazdı. Fevkâlade güzel olan bu şiir İngilizce, Fransızca ve Almanca'ya yeniden çevrilmelidir. Halen Doğu Avrupa ülkelerinde çocuk edebiyatının klâsikleri arasındadır.

temel tema, babanın dayanılmaz etkisinden yavaş yavaş kurtulmaktır.⁽²¹⁾ Benzerlikleri çıkarmağa uğraşan bir kişi, şaşıp kalacaktır. Sihir masalının anlatımı ile realist romanın yazılışı arasındaki fark yalnızca bir üslup meselesidir. Sihir masalları, motiflerini temel çerçeğe indirger ve kişiyle ilgili özellikleri kaldırır. Motifleri, kişilerin izdüşümlerini tam yapabilmeleri için hazır hale sokar. Realist diye tanımlanan romanlar da (eğer realist unsurlar yeterince kuvvetli değilse) aynı işlemi kabul eder, veya okurun doğrudan izdüşümü yapmasını sağlaması halinde, kahramanla özdeşleşmesini temin eder. Bu kahraman, okuyucudan farklı, fakat aynı çatışmadan geçen bir kişidir.

Baba, sevgili kızına aşırı bağlanmıştır.

Sihir masallarının beşte biri baba - kız çatışmasıyla başlar. Baba, kızını kendine saklamak isteyebilir. Kızını hapseder, etrafına bir kale yapar, bodruma kapatır, hatta evlenmeğe kalkar⁽²²⁾ - Charles Perrault'nun «Peau d'asne» adlı masalında olduğu gibi.⁽²³⁾ Nasıl oluyor da, gülyüzlü bahçe cücelerinin sevimli hikâyeleri arasında sihir masallarını da sayabiliyoruz? Doğru yolu kızlarına yasaklayan babalar pek de az değildir. Kendi hayatlarını düzene koyamadıklarından, kızlarına aşırı bağlanmışlardır. Gerçekte, kızını seven her baba, kızıyla olan ilişkilerinin ruhsal tehlikelerini bilir. 1971 de California basını, kızını öldüren bir babanın sansasyonel haberleriyle doluydu. Babanın dramı, kızını kendisiyle oturmak konusunda zorlayınca başladı. Kızına aşırı armağanlar aldı. Fakat o, hediye edilen güzel arabaya bile dokunmadan kayboldu. Baba kızını aradı ve bir gün bir komünde buldu. Genç bir adamla yatakta olan kızını ve genci vurdu, ayrıca onlara yardım için odaya koşan iki genci daha öldürdü. Kız kendini neden o komün içinde saklamağa çalışmıştı?

21 Elizabeth Coatsworth: The last fort. New York: Holt, 1952. - Benno Pludra: Tambari. Berlin: Kinderbuchverlag 1969. - Reginald Maddock: The pit. London: Collins, 1966. - Cecil Bodker: Silas og den sorte hoppe! Kopenhagen: Branner og Korch, 1967. - Maria Rodman: Shadow of a bull. New York: Atheneum, 1964.

22 AT 870: Tümsekteki prenses. (The princess in the mound) İskandinav ülkeleri, bu tür masallar bakımından özellikle zengindir. Bkz: Waldemar Liungman'ın tezi: En traditionsstudie över sagan om prinsessan i jordkulan. Bd. 1. 2. Göteborg: Högskolan, 1925.

23 En tanınmış «Cap O' Rushes» (AT 510) olup Charles Perrault'nun 1694 edisyonu olan «Feau d'asne» de yer alır. - J. ve W. Grimm'in Allerleirauh (KHM 65) a ve Campbell, no. 14. deki Gal edisyonu bulunan The King who wished to marry his daughter (Kızıyla evlenmek isteyen kral)'a da bakınız.

Baba neden saplantısından kurtulmanın yolunu aramamıştı? Halk neden bu habere bu kadar büyük bir açlık ve tiksinti karışımı duygularla, fakat büyük bir zevkle saldırmıştı? Çok eski zamanlardan beri, küçük tatlı kızlarımızın, insan yaradılışının bu karanlık tarafına ait korkunç hikâyeleri büyük bir merakla neden dinledikleri, hâââ yanıtlanamamış bir soru olarak ortadadır. Cevap, insanın kendi çatışmasını nasıl çözümlendiğinde —ki bunu genellikle takdir edilecek bir cesaretle yapar— aranmalıdır.

Ana - oğul çatışmasının çok az bulunan bir masal tipi olması dikkate değer (Ancak **Collodi**'nin Pinokyo'sunda temel motif oluyor!) Sihir masallarını içeren çocuk koleksiyonlarında bu çatışma ile ilgili masallar 1/10 unu tutmaktadır. Bunlar arasında oğluna, kızkardeşini öldürmeğe çalışan annemin korku ve zalim masalı da vardır. Oğluna kral olacağını söylemiştir, fakat gerçekte kendisi hüküm sürmek ve oğlunu ruhsal tutsak yapmak istemektedir.

Doğrusu, şu bizim peri masallarımız pek de hoş masallarmış, değil mi? Fakat onlar gerçeği açığa çıkarmakta, insan kalbinden gerçekten geçenleri anlatmaktadır. Çocuklar da insan tabiatı hakkındaki gerçeği bilmek ihtiyacındadırlar.

Talihli Hans ne derece talihlidir?

Komik masallar arasında dikkate değer bir tanesi vardır. Grimm Kardeşler, 1819 da onu bir dergide bulduğundan beri, anne ve çocukların sevgilisi olan bu masal, sihir masallarının yapmak istedikleri, yani dinleyicilerini olgunlaşma işlemine yöneltme amacının tam tersini yapmaktadır. Ana karakterin (Talihli Hans'ın) ne kadar gülünç hareket ettiği bir dizi komik hikâyeciklerle anlatılmaktadır. Talihli Hans, yalnız yaşamak ve kendi yeteneklerine dayanmak zorundadır. Hans, sadece günlük ekmeğini çıkarmakla kalmaz, bir külçe altına da sahip olur. Bu şaşılacak birşeydir. Fakat anne, görünmez bağlarla Hans'ı kendine çekmektedir. Zavalı genç, altın külçesini bir ata değiştirir, ancak kendini eyerde tutamadığından, atı inekle, ineği domuzla vb. değiştirerek, elindeki giderek yitirir; eve eli boş gelir. Bu, aşırı ana - oğul bağlılığının fevkâlade güzel bir karikatürüdür. Bu masal bize, oğullarının kendi hayatlarını etkili bir biçimde kendi insiyatiflerine almalarını engelleyen yeterince ana bulunduğunu, ve en ufak bir zorlukta ana kucağına atılacak kadar zayıf ve kararsız yeterince de oğul bulunduğunu göstermektedir. Çocuklukta öğrenilmiş bu geriye kaçış yolu, oğulun bütün hayatınca devam eder. Bir çok bozuk evliliklerin de nedenidir. Bir kadın, güvenilir bir eş olarak gereksinme duyduğu kocasının, çocukluk günlerin-

deki gibi, karısında anne idealini araması karşısında ümitsizliğe düşmez mi? Peri masallarının fevkâlâde güzel ve büyüleyici dünyası aslında çok daha realist, açık, tok sözlü ve hayranlarının tahmin edemeyeceği kadar da yaşam açısından pratiktir.⁽²⁴⁾

İnsan hakkındaki gerçek

İnancım odur ki, çocukların sihir masalını bu kadar istekle dinlemelerinin nedeni de buradadır. Çünkü bu masalarda, insan hakkındaki gerçeği öğrenmekte, ve kendi kişisel çatışmalarını çözümleyecek yegâne olanağa sahibolmaktalar. Onlar, aile çatışmalarını sihirli figürlere izdüşümleyerek, ruhsal realitede kurtuluşu yaşayabilmekteler. Üstelik, bu işlemi, olgunluğa yönelme olanağının olduğu bir devrede yapabilmekteler —özellikle, anlatici, gereksinmeleri sezer ve bu sezgiye göre vurgulamasını yaparsa.

Amacım, sözlü geleneğin temaları ile modern çocuk edebiyatı arasındaki iletişimi göstermektir. Çünkü her ikisi de aynı kişisel çatışmalara dayanmakta ve onlara izdüşüm oyunu olarak gereksinme duyulmaktadır. Birçok ülkede yığınla yayınlanan resimli kitapları incelersek, ailenin ve aile çatışmalarının başta gelen konular olduğunu görürüz. Bu konu, daima ayrılma, uzaklaşma ve muhtemelen geri dönme sorunlarıyla beraberdir. Olumlu ve az bulunur bir örnek, Maurice Sendak'ın «Where the wild things are», dikkate değer olumsuz bir örnek ise Graham Green'in «Little train» adlı eserleridir.⁽²⁵⁾ Hayvanlarla ilgili resimli kitapları incelediğimizde, pek çoğunun gösterilen hayvanlarla ilişkili olmadığını görmekteyiz. Onlar, kılık değiştirmiş insan aileleridir. (Örneğin, Russell Hoban'ın

24 Erik H. Erikson, *Childhood and Society* (New York: Norton, 1964) adlı eserinde örnekler vermekte ve analizler yapmaktadır. Bkz: Sigmund Freud'un temel eserlerinden: *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. Wien: Deuticke, 1947 - Freud'un teorisinin en iyi ve en kısa tanıtımıdır. - Ottokar Graf Wittgenstein: *Märchen, Träume, Schicksale*. Düsseldorf, Köln: Diederichs, 1965. - Agnes Gutter: *Märchen und Märe*. Solothurn: Antonius-Verlag, 1968. - A. Gutter: *Jugendliteratur für das Kleinkind*. (Informatio: Soluthurn, 1966. s. 80-102 içindedir.) - Bruno Bettelheim: *The uses of enchantment. The meaning and importance of fairy tales*. New York: Knopf, 1976. Maalesef Bettelheim daima cinsiyetle ilgili semboller aramaktadır. Fakat çocukla ebeveyni arasında temel ilişki duygusal yönden olup, düşlerde veya gerçek hayatta cinsiyet gösterilerine dönüşmesini gerektirmemektedir.

25 Graham Greene: *The little train*. Resimliyen: Dorothy Craigie. London: Parrish, 1957.

«Bedtime for Frances», Else Holmelund Minarik'in «Little bear»i gibi.)⁽²⁶⁾

Mutlu çocukluk devri sonsuza dek yok mu oldu?

Bilmem, kendi kendinize, otoriteye karşı olan, kurtarıcı modern çocuk edebiyatının bu teoriyle nasıl bağdaştığını hiç sordunuz mu? Batı Alman ve İskandinav dergi, televizyon ve radyoları bunu sansasyon yaparak ilân ettiler: Mutlu çocukluk devri geri gelmemek üzere gitmiştir. Fakat modern sosyal aydınlanmanın gericiliğine ve sabırsızlığına baktığımız zaman, bunun nedenini, acınacak bunalımlarında aramak gerektiğini görmek için tecrübeli bir psiko-analist olmak gerekmez. Örneğin, Kuzey ve Batı Avrupa'da çocuklar için yazılmış aydınlatıcı seks kitaplarını ele alalım. Yakın geçmişte bu tür bir yığın kitap yayınlandı. Bu kitaplarda seksin ne kadar fevkalade bir şey olduğu anlatılıyor, bazen de daha iyi anlaşılması için seks argosu kullanılıyordu. Bu yolla, çocukları ilerdeki bunalımlardan koruyabileceklerine inanıyorlardı. Hattâ halk kütüphaneleri için seks posterleri bile yapılmıştı. Bu konuda tutucu olmadığım gibi, seksten bahsetmenin çok yarattığı devirlerde bile, normal ve hattâ etkili konuşmalar yaptım. Fakat bu yazarlar gerçekten seksüelliğin (herşeyi tükettiğimiz gibi seksi de tüketme alışkanlığımızın) kişiyi ruhsal çatışmalarından kurtaracağına inanmaktalar mıdır? Hayat arkadaşlığı cinselliğe mi dayanır, yoksa üzüntü, hastalık hattâ gündelik sıkıntılarda birbirine yardımcı olmak mıdır? Modern cinsel aydınlanmadaki sabırsızlık ve aşırılık, ruhsal bir çatışmanın delili olarak anlaşılmalıdır. Bu, hatalı bir yolla kaçış girişimidir. Maalesef, kurtarıcı olarak tanımlanan pek çok kitap ve kitapçıkta yetişkin çatışmasının, aktarılma yoluyla, çocuk kitaplarındaki karakterlere izdüşümlendiğini görmekteyiz.

Ben, yetişkinlerin sorunlarını çocuklara açmasına karşı değilim. Tam tersine. Fakat bu sadece mekanik olarak yapılan sonuçsuz bir izdüşümleme ise, o zaman hiç kimseye bir yararı olmayacaktır. Bu yüzden, yazarların kendi çözümlenmemiş baba - oğul veya baba - kız çatışmalarının sonucu, ortaya pek çok kitap çıkmıştır. O zaman baba figürünün acaip müstebitlere, gülünç efendilere, umacılar, korkuluklara büründüğünü görürüz. Kişi, nörotik baskılardan nasıl kaçabilir? Super-ego yıkıldığında insan bilinçsiz olan id tarafından yu-

26 Russel Hoban: Bedtime for Frances. Resimliyen: Garth Williams. New York: Harper and Row, 1960. - Else Holmelund Minarik: Little Bear. Resimliyen: Maurice Sendek. New York: Harper and Row, 1960.

tulmaktadır. Bu onun yaradılışıdır ve ilerici eğitim diye tanınan eğitim de bunu değiştirmez.

Sorumluluk sorunu

Ancak bu yeni akımın, bu heterojen ve çok yönlü edebiyatın büyük avantajı, toplumdaki pek çok yaranın, haksızlığın, zararın ve derin yarıkların ortaya çıkarılarak, insanların gözlerini açmasında olmuştur. Bu sosyal eleştiri akımı olmasaydı, Danimarkalı yazar Cecil Bodker'in «Silas and the black mare»i, İtalya'da yaşayan Alman yazar Michael Ende'nin «Momo»su gibi şaheserlere sahibolamayacaktık.⁽²⁷⁾ Üstelik, yeni kuşak Sovyet yazarlarından Jurij Korinec, Nikolaj Ivanovic Dubov, Jurij Koval ve daha yaşlı olan Rus Panteleev'in eserlerini de okumuyacaktık.⁽²⁸⁾ Bu kitapları incellerseniz ortak yönlerini kolayca bulabilirsiniz. İnsan, insan olabilmek için uzun ve zor bir gelişme sürecinden geçmelidir. Ya da geçen yüzyılda Viyanalı bir komedi yazarının dediği gibi: «İnsanın insan olabilmesi için nelerin olması gerektiğini merak ediyorum». Bu arada, ilerici diye tanımlanan yazarlar otoriteyi yıkmaya çalışırken, gençlerin öz eğitimleri ve olgunlaşmaları için yeni bir gereksinme doğmaktadır. Okurlarımızın en hoşlandıkları kitaplar, genç Sovyet yazarları tarafından yazılmış olanlardır. Parantez içinde şunu belirteyim: Bu son derece realist yazılmış Rus kitaplarındaki genç kahramanlar, evre evre, eski sihir masallarındaki izdüşüm oyunlarına benzemektedir.

İşte yine aynı konuya döndük. Hangi tür edebiyatın etkili olacağını artık sormak zorundayız: 1. Dünyamızda herşeyin fevkalade gitmesine, otorite sorunu olmadığına, çocuklarla ana - babaları arasında herhangi bir sorun bulunmadığına inandıran metinler mi? Ya da, 2. Sorun olduğunu kabul eden ve çatışmaları çözümlene olanağı sağlayan metinler mi? Herhalde ikinci grup daha uygun görülüyor. Fakat bu gruptan da ne tür eserlerin daha iyi olduğunu tartışmalıyız. Kuşkusuz, sözlü geleneğin her tarafa yayılmış masallarıyla çok uzun süreli ve devamlı bir etki geliştirmiştir: — «Cap o'Rushes», «Catskin», «Peau d'asne»den kovulmuş 7 karganın masalına, Pamuk Prenses'in hayatına yapılan zalim ve hileli girişimden, kızını, sa-

27 C. Bodker : 21 no.lu nota bakınız. - Michael Ende. Stuttgart: Thienemann, 1973. 1974.

28 Jurij Josifovic Korinec: Tam, vdali, za rekoj. - V beluju noc u kostra. Moskva: Detskaja literatura 1967-1968. - Nikolaj Ivanovic Dubov: Ogni na reke. Moskva: Detskaja literatura 1953. - N. I. Dubov: Mal'cik u morja. Moskva: Detskaja literatura, 1955. - Jurij Josifovic Koval: Listoboj. Moskva: Detskaja literatura, 1972. - Leonid Panteleev (yani: Aleksej Ivanovic Eremeev) Casy: Panteleev'in: Sobranie socinenij v cetyrech tomach. (Leningrad: Detskaja literatura 1970. s. 417-) adlı eserinin içindedir.

mandan altın eğiriyor diye kralın şatosuna götürün ve bu haince yalanla şeytana teslim eden değirmenciye kadar.

Bu metinler bugün gerçek fonksiyonlarıyla tanınmaktadır. Bu fonksiyon, modern metinlerin çoğunda bulunan fonksiyonun aynısıdır. Esas fark geleneksel metinlerin, kişisel izdüşümleme için bir araç olarak kullanılmasında, modern metinlerin ise realist karakterleri, yer ve olayları, genellikle detaylı olarak anlatmalarında olabilir. Böylece, özellikle daha büyük okurların, ana karakterleri ve onların maceralarını kapsamlı bir biçimde takip etmeleri sağlanmış olmaktadır. Bu eserler, kendi çatışmamızla bir başkasının çatışmasını karşılaştırma olanağını sağlar. En başarılı örnek, genç yaşta ölmüş olan Moravya'lı yazar Ján Procházka'nın eseridir.⁽²⁹⁾ Kitabını, Moravya'daki karmakarışık savaşın sonunda yazdı. 12 yaşında bir çocukken Ruslarla, Almanlar arasındaki sınırdaki kayboldu. Fakat aynı biçimde ruhsal olarak da nefret edilen baba ile tapınılan anne arasında kaybolmuştur. («Cumhuriyet çok yaşa») Köyünün dışından birisini babası yerine koyarak arkadaş oldu; ama tek arkadaşı olan bu kişi de köylüler tarafından «hürriyet»ten sonra öldürüldü.

Sözlerimi, görünüşte farklı, fakat yakından incelenirse izdüşümlenecek macera zinciri ortak olan iki eserden bahsederek bitirmek istiyorum: Preussler'in «Satanic mill»i ile Korinec'in «There far beyond the river»i.⁽³⁰⁾ Bu açıdan bakıldığında, edebiyatımızın, aşırı sol edebiyatı ile kurtarıcı ve sosyal edebiyat eleştirisinin şokuyla eski temaya döndüğünü görmekteyiz: İç çatışmaları yenmek zor bir iştir, fakat bu devamlı girişimi yapmaksızın kişisel çatışmaları, ya da her hangi bir politik düzendeki sosyal çatışmaları altetmeğe olanak yoktur.

29 Jan Procházka: At'zije republika. Praha: SNDK, 1965.

30 O. Preussler: 3 no.lu nota bakınız. - J. Korinec: 28 no.lu nota bakınız.